

„БАЛКАНСКО“ И КОСМОПОЛИТНО В РОМАНА

„ГОДИШНИ ВРЕМЕНА“ НА ЮЛИЯНА ВЕЛИЧКОВСКА

Рецензия¹

Ива Анастасова

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

„Годишни времена“ е дебютната за България книга на македонската писателка Юлиана Величковска. Тя е известна още с поетичните си книги, сред които „Комари“ (2010) и “Open book” (2017), монографията „Двадесет години Поетична вечер във Велестово“ и др. Участва активно в литературния живот в Македония, член е на Македонското сдружение на писателите, както и основател на македонското издателство „ПНВ Публикации“. Директор е на фестивала „Поетична вечер във Велестово“, има изяви у нас и по света, а стихотворенията ѝ са превеждани на много езици, сред които английски, немски, албански, чешки и китайски.

„Годишни времена“ е (пре)наситен роман, водещ нанякъде и едновременно никъде – към една спирка и едно незнайно бъдеще, но бъдеще с дефинируемо минало, с константно придвиждащо се настояще (оксиморонно, но факт).

Главната героиня на романа не определя себе си като „балканка“. За нея и за нейния свят е характерна фрагментарността – идентичността ѝ е разпокъсана между спомените от миналото и преживяванията в настоящето, с мисъл към несигурното бъдеще. Чрез верига от питания и отговори и способността ѝ да изразява мислите си чрез всички сетива, тя се опитва да събере останките и парчетата от живота си, за да си отговори на въпроса „Коя съм аз?“. Всъщност тъкмо в това търсене на себе си отвъд националните и географските измерения, отвъд народопсихологическите обвързаности можем да разпознаем модерната космополитна жена.

Използвам понятието „балканско“ условно заради множеството противоречиви мнения около съществуването на „балканска идентичност“, а и поради същата условна употреба на понятието от Величковска. Например тя описва типичната „балканска

¹ Yuliyana Velichkovska. Godishni vremena. Sofiya: Ergo, 2017, 136 s. [Юлиана Величковска. Годишни времена. София: Ерго, 2017, 136 с.]

жена“ като „изпотено, скучно, примирено същество“ (Velichkovska 2017: 64), но в никой момент не става ясно какво има предвид под определението „балканска“. Според Мария Тодорова „никога не е имало обща балканска идентичност. В най-добрия случай понякога е имало романтично, понякога относително разпознаване на културни прилики“ (Todorova 2004: 9)². Широко разпространено е, че балканската идентичност се възприема като следване на патриархални порядки, потопеност в ежедневието, ограниченост, но самата героиня не се идентифицира с тези модели.

Идентичността е проблематизирана. Героинята търси себе си в модерния смисъл – като дълбоко проникване до тайните кътчета на съзнанието, запечатали спомени и случки с огромна житейска тежест върху съдбата на отделния индивид. Идентичността не се разглежда в политически, религиозен или национален смисъл. Личността е отворена към света, търсаческа и творческа, пътуваща и опознаваща. Въпреки че ние по непряк път можем да разберем македонската националност на героинята, самата тя не се заявява пряко като такава. В този смисъл можем да я мислим като обречена да бъде космополитна, освободена от всякакви „балкански“ или народноидентичностни граници, както корабът, който не е хвърлил котва в морето, е свободен да отплава.

Според Богдан Богданов идентичността е „нещо дадено от идентифицирането, което се изразява в ставане“ (Bogdanov 2004: 153). През призмата на миналото героинята сякаш описва собствената си инициация, с други думи своето „ставане“, което противоречи на патриархалния модел в балканското семейство и се заявява като разцъфване на една модерна жена, отхвърлила традиционните порядки. Разбира се, не всичко в патриархалния ред е отхвърлено от съвременното съзнание на героинята. Някои от тези порядки влизат в самодефинираната ѝ идентичност, срещу други тя не се поколебава да обяви бунт. Важно е да отбележим, че макар идентичността да е външно заявена тъждественост, (само)опознаването започва отвътре. За разбирането на житейската метаморфоза героинята дава ключа към мислите си, които обговаря върху хартията на своя розов дневник, започнат в началото на романа и завършен малко преди края му.

Различните идентичностни планове са тясно свързани с израстването като физиологичен и психологичен процес, чийто генезис проследяваме накъсано в хода на повествованието. Заглавието е опорна точка в мисленето за и разгръщането на съдържанието. Смяната на сезоните бележи инициационния кръг на героинята. Те са

² Бел. превод мой

ориентир към определени спомени – пролетта е велосипед, лятото е врабче, есента е зелена кола, зимата е шейна. Преминаването през различни жанрови пластове също може да се гледа като своеобразна смяна на „годишни времена“.

Особено важно е да открием повествователните особености на текста, отличаващ се с изразена нехомогенност. Разказът се случва от първо лице, единствено число – похват, чрез който дистанцията между героя и читателя се скъсява, мислите и чувствата на наратора започват да звучат по-близки. Стремещът към по-лично и дълбинно чувствително преживяване е постигнат. Когато героинята обрисова израстването си, читателят, чрез нейните лутания в различни идентичностни планове, е увлечен в разбирането на собствения ѝ генезис. А той е сложен, объркан, фрагментарен, за него понякога не стигат думи, затова авторката го облича и в звукова, и във визуална форма, за да добие пълнокръвен облик.

Величковска има изразен стил. Героинята ѝ е отроче на Балканите, но и дете на бързоразвиващата се технологична действителност. Чрез разказа за своите спомени тя засяга съвременни проблеми, фиксира и анализира наложителни въпроси, понякога малко наивно, но винаги през призмата на своя женски светоглед, омекотен и деликатен. Светът се случва като игра на спомени – амалгама от случки и представи, прекъснати мисли, запълнени с други, навързани в редиците на един човешки живот.

Тук всеки сезон си има спомен и всеки спомен си има песен. Неконвенционалната нарация увлича в лентата на живота – ти си на кино, на концерт, вкъщи, в училище, пишеш поезия, рисуваш, дишаш и (едва) не умираш, запътен към една спирка, в крайна сметка изпусната. И защо ли е толкова важна спирката, след като си станал свидетел на една сгъстена интермедия с темпорални подскоци и смесване на проза и поезия, носещи чувствеността на нечии чужди спомени, в които всеки мирис, вкус и цвят оставят следа? Много от тези спомени са ни показани само в щрихи – салатата с домати и лук, в която топиш с хлебче, шейната през зимата, зеленото фикьо, розовата рокля за снимки, велосипедът с одеалце, за да бъде по-удобно. Често те са оставили дълбоки празнини, които все още болят, но все пак носят тишина, уют, бягство от реалността, в чието настояще я връщат неприятни мириси и погледи, подсвирквания, шум на човешки гласове, повреждането на автобуса. Миналото е оценностено, настоящето е обитаемо, но скучно време, а бъдещето е неопределено.

„Годишни времена“ е роман, в който времето е особено – разпокъсано, хвърчащо, губещо се, изплъзващо се, обрамчено от ореола на настоящето чрез пътуването в скопския автобус. Той също сякаш не се движи, а стои и изчаква човешката съдба,

маркирайки пътя от точка А до точка Б, включвайки се в безкрайната апория на Зенон за неподвижната движеща се стрела (неподвижния движещ се автобус в случая). Автобусът е спрял в спомените на момичето с розовите чорапи и розовия бележник с ластик, служещ като платно на живота, пазител на съкровено.

Героинята на романа дори не е назована по име, въпреки че притежава ясно различни черти. Подобен номинативен кастрацион позволява по-дълбинно присъединяване към мислите и чувствата ѝ, превръщайки ги от персонално в универсално явление. Нейният собствен роман, нейната същност, нейните мисли говорят за събирателна личност, тоест част от колективното световно, не само колективното народно. Тя съм Аз, но и Вие, нейните проблеми, са наши проблеми – човешки, от наднационално ниво, глобални. Липсата на името, заедно с липсата на пряка национална идентификация, е само още един белег на нейната първична свобода, на освободеността от социални задръжки и етикети. Тя е дете на света.

Мисленето в парадигмата на традиционното е нетипично за героинята, която е ширококроена, потопена в съвремието, на което са чужди много от миналите вярвания. Например табу въпросът за секса, който вече не е мръсна дума, и за девствеността: *„Ако не се омъжиш девствена, тогава семейството на момчето ще те качи на грозно магаре, ще седнеш наобратно и ще ти напъхат опашката на магарето в устата. В ръцете ти ще сложат изкоренен праз и ще те разхождат из селото с врява, а не с музика, та всички да видят, че си била лошо момиче.“* (Velichkovska 2017: 36). На което с комичност е противопоставена сцена с първото отиване при гинеколог: *„Майка ми: Ама докторке хубаво да я прегледате, закъснява ѝ. Докторката схваща. – Да не си спала с момче? – пита ме. Аз поглеждам към майка ми, тя със стреснат поглед ми казва, че няма място за лъжа. – Ами...викам аз, – будна бях!“* (Величковска 2017: 37). Подобни ситуации отстраняват героинята от миналото ѝ, тя се осъзнава като съвременна жена, чието тяло и мисли не се подчиняват на народни закони.

Героинята, небезразлична към проблемите на времето си, е фрагментарна личност, вписана във фрагментарен разказ-живот, съставен от епизоди, впечатления, афекти. Защото именно така се изразява животът – през всички сетива, чрез различни форми на изкуството – словесно, музикално, изобразително. Тя извървява мислено дълбоко емоционален път, явяващ се отдушник за тягостните спомени. Нейните идентичности времево се проявяват паралелно, ситуирани са в различни времеви

отрязъци – минало, настояще и бъдеще, като постоянно се конфронтират, но изграждат (почти) в еднаква степен героинята.

„Годишни времена“ е книга за спомнянето като прераждане и мислено преминаване през всички етапи на живота в тясното пространство на един автобус. Човекът наистина се оказва една малка Вселена с индивидуални катаклизми и решения. Точка, около която се натрупват безброй пластове, но и в която всичко е подредено по космически модел.

„В този момент аз съм в едно превозно средство на градския транспорт. Тук сега има още двадесетина души. Возим се по улицата, по която ходят пеша или се возят още хора. Над която летят птици. Над която летят самолети. Над които кръжат сателити. Над които обикаля Луната.“ (Velichkovska 2017: 134)

Библиография

- Bogdanov 2004:* Bogdanov, Bogdan. Identichnost i identifikatsirane. – V: Bankov, Kristian. Semotichni tetradki. Chast II. Sofiya: Nov balgarski universitet, 2004, 152-159. [Богданов 2004: Богданов, Богдан. Идентичност и идентифициране. – В: Банков, Кристиан. Семотични тетрадки. Част II. София: Нов български университет, 2004, 152-159.]
- Todorova 2004:* Todorova, Maria. Balkan Identities. Nation and Memory. New York City: New York University Press, 2004.
- Velichkovska 2017:* Velichkovska, Yuliyana. Godishni vremena. Sofiya: Ergo, 2017. [Величковска 2017: Величковска, Юлияна. Годишни времена. София: Ерго, 2017.]